

JOHANN
WOLFGANG
GOETHE

ITAALIA-REIS

SAKSA KEELEST TÕLKINUD
MATI SIRKEL

EESTI RAAMAT
TALLINN 2023

Tõlgitud väljaandest:
Goethe
Italienische Reise
Mit einem Nachwort von Hans Mayer
86 Abbildungen
Henschelverlag, Berlin 1961

Toimetanud Külli Habicht

Sarja kujundus: Jüri Kaarma
Ümbrise kujundus: Eve Kask

Selle raamatu
väljaandmist on toetanud:
Eesti Kultuurkapital
Postimees

© Tõlge eesti keelde Mati Sirkel
ning kirjastus Eesti Raamat 2023

Kirjastus Eesti Raamat
www.eestiraamat.ee
Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas
ISBN 978-9916-4-0000-5 (sari „Avatud Eesti raamat”)
ISBN 978-9916-12-458-1

SISUKORD

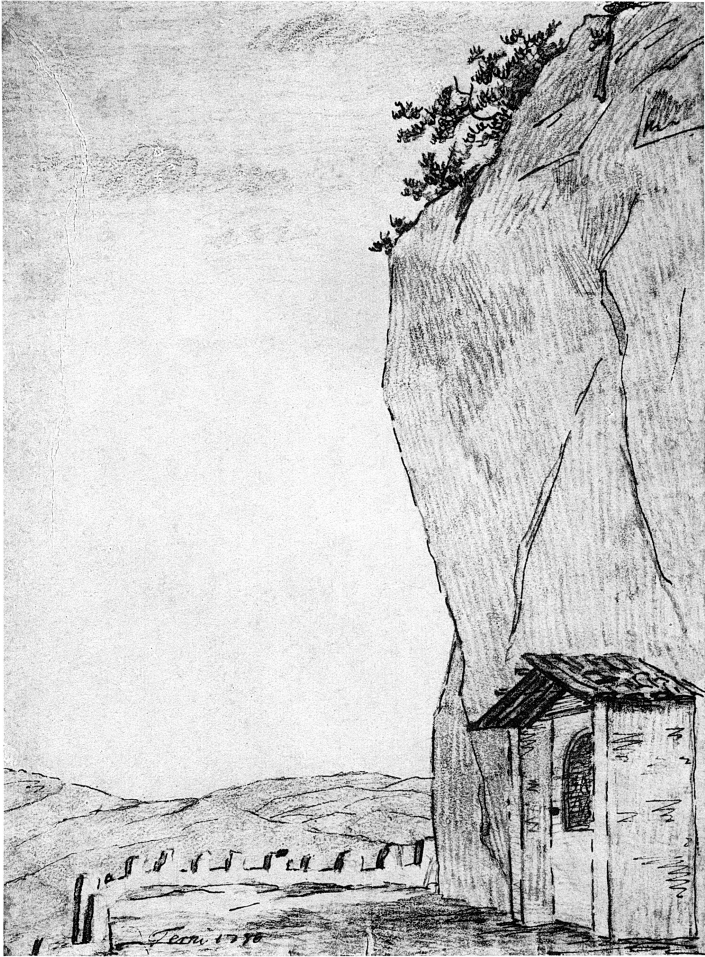
ITAALIA-REIS	7
Karlsbadist Brennerini 1786	11
Brennerist Veronani 1786	26
Veronast Veneetsiani 1786	44
Veneetsia 1786	69
Ferrarast Roomani 1786	106
Rooma 1786/87	132
Napoli 1787	188
Sitsiilia 1787	238
Napoli 1787	337
TEINE ROOMAS VIIBIMINE	365
Juuni 1787	366
Juuli 1787	382
August 1787	401
September 1787	413
Oktoober 1787	432
November 1787	454
Detsember 1787	468
Filippo Neri, humoristlik pühak	486
Filippo Neri memorandum Clemens VIII-le	498
Jaanuar 1788	500
Rooma karneval	510
Veebruar 1788	545
Märts 1788	554
Aprill 1788	573

„Seesmine tõde ja paratamatus” (<i>Mati Sirkel</i>)	590
Kommentaariid	598
„Avatud Eesti Raamatu” sarjas ilmunud raamatud	625

ITAALIA-REIS

Minagi Arkaadias

J. W. Goethe, Terni juures. Pliats, tušš, 1786 (27. oktoober).

KARLSBADIST BRENNERINI

3. september 1786

Öösel kell kolm lahkusin vargsi Karlsbadist, kuna mind poleks muidu minna lastud. Seltskond, kes võis väga lahkel moel pühitseda kahekümne kaheksandat augustit, minu sünnipäeva, sai tänu sellele küllap õiguse mind ka kinni hoida, aga siin ei saanud kauem viivitada. Päris üksinda, ainult reisikott ja mägranahkne paun kaasas, hüppasin ma postitõlda ja kella poole kaheksaks jõudsin kaunil vaikselt udusel hommikul Zwodausse. Ülemised pilved olid viirjad ja pehmed, alumised rasked. Mulle paistsid need olevat head ended. Lootsin, et pärast nii kehva suve saan nautida hüva sügist. Kella kaheteistkümne paiku olin kuumas päikeses paistel Egeris* ja nüüd meenus mulle, et see asub samal laiuskraadil kui mu sünnilinn, ja mulle tegi heameelt taas kord selge taeva all viiekümnendal laiuskraadil lõunat süüa.

Baieris satub esimesena ette Waldsasseni klooster – suurepärase valdus, mis kuulub vaimulikele isandaile, kes varem olid teistmoodi targad. See asub taldrik-, et mitte öelda katelorus ilusa aasa keskel, ümberringi viljakad lauged kõrgendikud. Selle kloostri maavaldused ulatuvad ümbruskonda kaugele laiali. Pinnas on murenenud savikilt. Seda laadi mäestikukvarts, mis ei murene ja mida ilmastik ei kahjusta, teeb põllud kobedaks ja igati viljakaks. Kuni Tirschenreuthini

* Tš Cheb, linn Karlsbadi (Karlovy Vary) lähedal, seega mitte Ungaris. *Siin ja edaspidi tõlkija märkused.*

maapind veel tõuseb. Egeri ja Elbe poole voolavad veeojad sulle vastu. Tirschenreuthist alates kaldub maa lõuna suunas ja veed voolavad Doonausse. Ma saan väga kiiresti aru igast maanurgast, kui uurin ka pisima oja puhul, kuhu see voolab, mis vesistusse kuulub. Mõttes leiab siis isegi pilguga haaramatuis paikades seose mägede ja orgude vahel. Enne nimetatud paika saab alguse hea graniitliivane maantee; paremat ei saa ette kujutadaagi, sest kuna murenenud graniit koosneb kruusa- ja savimullast, on see ühtlasi kindel alus ja kena siduja, et teha tee nii siledaks nagu rehepõrand. Maakant, millest tee läbi läheb, näeb seda kehvem välja: samuti graniitliivane, lame ja soine, ning ilus tee on seda meelepärasem. Kuna ühtlasi laskub ka maapind, jõuab siin uskumatult kiiresti edasi – see torkab kenasti silma Böömi teosammuga võrreldes. Tõllas olev paberileht nimetab erinevaid peatuspaiku. Aitab jutust, järgmisel hommikul kella kümne paiku olin Regensburgis ja niisiis olin läbinud need kakskümmend neli ja pool miili kolmekümne ühe tunniga. Päeva hakul asusin Schwandorfi ja Regenstaufi vahel ning panin nüüd tähele, et põllumaa muutus paremaks. See polnud enam mäestiku murdkivim, vaid siia uhitud segunenud mullapind. Vihmaveevoolu teed mööda olid Doonau mõõn ja tõus avaldanud igivanadel aegadel mõju kõigile orgudele, mille veed praegusajal sinna voolavad, ja nii tekisid need loomulikud poldrid, millel rajaneb põlluharimine. See tähelepanek kehtib kõigi suuremate ja vähemate jõgede naabruses, ja selle juhtnööri abil võib vaatleja õppida kiirelt iga kultuurile sobilikku pinnast ära tundma.

Regensburg asub õige ilusas paigas. See piirkond pidigi mingi linna välja meelitama; samuti püsis see küllap vaimulikel isandail mõttes tallel. Kogu maa linna ümber kuulub neile, linnas seisab üks kirik teise kõrval ja klooster on kloostriks kinni. Doonau toob mulle meelde vana Maini. Frankfurdi

lähistel näevad jõgi ja sild paremad välja, siin aga mõjub vastaskaldale jääv Stadt-am-Hofi linnaosa õige kenasti. Läksin kohe jesuiitide kolleegiumi, kus õpilased etendavad iga-aastast näitemängu, nägin ooperi lõppu ja kurbmängu algust. Nad ei teinud seda halvemini mõnest alustavast amatöörtrupist ja olid õige kaunilt, peaaegu liiga uhkelt riides. Seegi avalik etendus veenis mind uuesti jesuiitide tarkuses. Nad ei põlanud ära midagi, mis võis kuidagi muljet avaldada, ning oskasid seda käsitleda armastuse ja tähelepanuga. Siin pole see niisugune tarkus, mida mõeldakse *in abstracto*, vaid seda iseloomustab asjast saadav rõõm, kaasnauding ja iseenese isikust leitav mõnu, mis tärkab elust enesest. Nii nagu selles suures vaimulikus ühingus on orelehitajaid, kujureid ja kuldajaid, on kindlasti ka mõned, kes kannavad teadmiste ja kiindumusega hoolt teatri eest, ja nii nagu nende kirikuid tõstab esile silmale meeldiv toredus, nii valitsevad arusaajad mehed siin sündsana teatri abil ilmalikku meeltenaudingut.

Täna kirjutan ma neljakümne üheksandal laiuskraadil ja kirjutamine läheb ladiusalt. Hommik oli jahe ning siingi kurdetakse niiske ja külma suve üle, kuid tulemuseks oli tore ja sume päev. Suure jõe kaasa toodud mahe õhk on väärtus omaette. Puuviljad pole suuremad asjad. Ma sõin häid pirne, kuid igatsen viina- ja viigimarjade järele.

Minu vaatlused peatuvad jesuiitide tegevusel ja olemusel. Kirikute, tornide, hoonete tegumoes on midagi suurt ja täiuslikku, mis äratav kõigis inimestes vaikset aukartust. Dekoratsiooniks on kokku kuhjatud nii uhkel ja rikkalikul määral kulda, hõbedat, karda ja lihvitud kive, mis peavad pimestama igast seisusest kerjuseid. Siin-seal ei puudu ka midagi maitsetut, et see lepitaks ja tõmbaks inimesi ligi. See on üleüldse katoliikliku välispidise jumalateenistuse vaim, aga ma pole seda veel kunagi näinud teostatuna nii ohtra mõistuse, osavuse ja järjekindlusega kui jesuiitide juures.

Kõik langeb kokku selles, et nad ei jätkanud teiste orduvaimulike kombel vana ja nürinenud hardust, vaid andsid sellele ajavaimu meeleheaks uhkuse ja toreduse abil uue näo.

Siin töödeldakse toorikuteks mingit kummalist kivimit, mis silmale paistab millegi surnuna, aga mida tuleb pidada vanaks, algseks ja koguni millekski porfüüriks. See on rohekas, kvartsiga segunenud, auklik, ja selles leidub suurte tükkidena kõige kõvemast jaspist, milles on näha väikseid ümaraid bretsšalaadseid*¹ laike. Üks tükk oli vägagi õpetlik ja nägus, aga kivi liiga kõva, ja ma töötasin, et ei vea sellel reisil endaga kive kaasas.

München, 6. september

Viiendal septembril kell pool üks sõitsin ma Regensburgist edasi. Abachi juures on kuni Saalini välja ilus maakant, kus Doonau murrab laineid lubjakivikaljude vastu. See on sama-sugune lubjakivi nagu Harzi Osterodas, tihke, aga üldiselt auklik. Kell kuus hommikul olin Münchenis ja pärast seda, kui olin kaksteist tundi ringi vaadanud, hakkas mulle vaid vähe silma. Maaligaleriis ei tundnud ma end kodus olevat, pean alles harjutama silmi taas maale nägema. Seal on toredad tööd. Rubensi kavandid², mis pärit Luksemburgi galeriist, valmistasid mulle suurt rõõmu.

Siin seisab maketina ka suursugune mänguasi, Traianuse sammad³. Aluseks *lapis lazuli*, kujud üle kullatud. See on ikkagi tükk head tööd ja silmailu.

Antiigisaalis võisin märgata, et mu silmi pole harjutatud neid esemeid nägema, seetõttu ei tahtnud ma seal viibida ega aega raisata. Paljud ei kõnetanud mind üldse, ilma et võiksin öelda, miks. Mu tähelepanu äratas üks Drusus, mulle

* Vt kommentaare teose lõpus.

meeldisid kaks Antoniat ja veel üht-teist muud. Üldiselt ei püsi ka asjad õnnelikena, olgugi nendega tahetud uhkust taga ajada, ning saal või pigem võlvialune näeks hea välja, kui seda vaid hoitaks puhtamana ja paremas korras. Loodusloo kabinetis leidsin ma Tiroolist pärit ilusaid asju, millest mõningad näidised on mulle juba tuttavad ja mul koguni olemas.

Kohtasin viigimarjamüüjannat ja esimesed viigimarjad maitsesid oivaliselt. Aga puuviljad üldse pole neljakümne kaheksanda laiuskraadi jaoks siiski teab mis head. Siin kurdetakse kõikjal külma ja niiskuse pärast. Täna varahommikul võttis mind enne Münchenit vastu udu, mida võis ka vihmaks pidada. Päev otsa puhus Tirooli mäestikult väga külm tuul. Torni otsast mäestiku poole vaadates leidsin ma selle pilvedest kaetuna ja kogu taeva sombusena. Nüüd langeb loojuva päikese paiste veel sellele vanale tornile, mis on mul akna ees. Andke andeks, et ma panen nii täpselt tähele tuult ja ilma: peaaegu niisama palju kui laevnik, sõltub maitsi reisi ja neist mõlemast, ja oleks küll hull, kui mu sügis võõrastel maadel peaks olema niisama ebasoodus kui suvi kodus.

Nüüd peab tee otsejoones Innsbrucki viima. Mida kõike ei jäta ma paremal ja vasakul nägemata, et teoks teha see üks mõte, mis on mu hinges peaaegu liiga vanaks saanud!

Mittenwald, 7. septembri õhtul

Paistab, et mu kaitsevaim ütleb mu kreedole aamen, ja ma tänan teda, et ta on toonud mind siia nii ilusal päeval. Viimane postipoiss hüüdis lustakalt, et see olevat esimene ilus ilm terve suve jooksul. Ma hellitan vaikset ebausku, et nii peab ka jätkuma, aga sõpradel tuleb mulle andestada, kui taas on juttu õhust ja pilvedest.

Kui ma kell viis Münchenist minema sõitsin, oli taevast selginenud. Tirooli mägede kohal seisis tohutu pilvemassiiv. Ka

alumiste pilvede viirud ei liikunud. Tee kulgeb kõrgendikel, kust alla vaadates näeb kokku uhitud kruusaküngaste taga voolamas Isarit. Siin saame aru igivana ürgmere vooluste toimest. Mõneski graniidirühhas leidsin omakseid ja sugulasi oma kollektsiooni eksponaatidele, mille eest võlgnen tänu Knebelile⁴.

Jõe ja aasade udud panid mõnda aega vastu, lõpuks hajutati needki. Mainitud kruusaküngaste vahel, mida tuleb kujutleda mitme tunni tee laiustena, oli kõige ilusam viljakam muld nagu vihmajõe orus. Nüüd tuleb jälle Isari äärde minna ning näha on küllap saja viiekümne jala kõrguste kruusaküngaste läbilõiget ja nõlva. Ma jõudsin Wolfrathshausenisse ja niisiis neljakümne kaheksandale laiuskraadile. Päike lõõskas ägedalt; keegi ei usalda ilusat ilma, kirutakse mööduva aasta koledat ilma ja halatakse, et suur jumal ei taha kohe midagi ette võtta.

Nüüd avanes mulle uus maailm. Lähenesin mägedele, mis võtsid aegamööda kuju.

Benediktbeuern asub hunnitus kohas ja esimesel pilgul üllatab. Viljakal tasandikul pikk ja lai valge hoone ning selle taga lai kõrge kaljuselg. Nüüd viib tee üles Kocheli järve äärde, veelgi kõrgemale mäkke Walcheni järveni. Siin tervitasin esimesi lumiseid harju ja oma imestuse peale, et olen lumemägedele juba nii lähedal, sain kuulda, et eile oli selles kandis välku löönud ja mägedes lund sadanud. Neist taevamärkidest taheti ammutada lootust ilma paranemisele ja esimese lume põhjal oletada atmosfääri muutumist. Mind ümbritsevad kaljud on kõik lubjakivist, sellest kõige vanemast liigist, milles pole veel fossiile. See lubjakivimäestik ulatub üüratutes lõpmatutes ridades Dalmaatsiast kuni St. Gotthardini ja veel edasigi. Hacquet⁵ käis läbi suure osa sellest mäeahelikust. Mäed toetuvad kvartsi- ja savirik kale ürgmäestikule.

Walcheni järve äärde jõudsin kell pool viis. Umbes tund enne sinnajõudmist kohtasin kena seiklust: üks harfimängija koos oma tütre, üheteistaastase tüdrukuga, käis minu ees ja palus, et ma lapse peale võtaksin. Mees kandis muusikariista edasi; mina lasin tüdrukul enda juurde istuda ja tema asetask suure uue karbi hoolikalt oma jalge ette. Viisakas ja haridust saanud tüdruk, maailmas juba natuke ringi vaadanud. Ta oli koos emaga jalgsi kuni Maria Einsiedelnini palverännakul olnud ja nad tahtsid just alustada pikemat reisi Santiago de Compostelasse, kui surm võttis ema, kes ei suutnud oma töötust täita. Tüdruk arvas, et jumalaema austamises ei saa kunagi liiale minna. Pärast üht suurt tulekahju – kogu maja põlenud kuni alusmüürideni maha – näinud ta ise, kuidas ukse kohal klaasi taga oli jumalaema pilt – nii klaas kui ka pilt – terveks jäänud, mis olevat ju silmanähtav ime. Kõik oma reisirid teinud ta jalgsi, viimati mänginud Münchenis kuurvürsti ees ja ühtekokku lasknud end kuulda kahekümne ühe vürsti ees. Ta lahutas mul õige hästi meelt. Kenad suured pruunid silmad, isepäine otsaesine, mis mõnikord näitas veidi kerkivaid kurde. Rääkides oli ta meeldiv ja loomulik, eriti kui lapselikult valjusti naeris; seevastu vaikides paistis tahtvat millestki märku anda ja ülahuulel oli nukker ilme. Ma arutasin temaga väga paljusid asju, ta oli kõigega kursis ja pani asju hästi tähele. Nii küsis ta mult ükskord, mis puu see on. See oli üks ilus suur vaher, esimene, mis mulle kogu reisiril silma jäi. Seda oli ta kohe märganud ja kui neid ilmus mitu tükki järjestikku, siis rõõmustas, et suudab sedagi puud eristada. Ta ütles, et läheb laadale Bolzanosse, kuhu tõenäoliselt ju minagi teel olen. Kui ta mind seal kohtab, pean ma talle laadal midagi ostma, mida ma talle siis ka lubasin. Seal tahab ta pähe panna ka oma uue tanu, mille lasknud Münchenis omateenitud raha eest teha. Ta näitab mulle seda juba praegu. Nüüd tegi ta karbi lahti ja ma sain

koos temaga rõõmustada rikkalike tikanditega ja paljude lintidega peachte üle.

Ka ühe teise rõõmsa väljavaate üle tundsi üheskoos heameelt. Ta nimelt kinnitas, et ilm saab ilus olema. Nad kandvat endaga kaasas baromeetrit ja see olevat nende harf. Kui tiiskandiheli kõrgeneb, siis tuleb hea ilm, ja seda teinud tiiskant täna. Ma võtsin ennet kuulda ja me lahkusime kõige paremas meeleolus, lootes peatsele taaskohtumisele.

Brenneris 8. septembri õhtul

Jõudsin siia otsekui sunniviisil, et leida lõpuks üks rahupaik, selline vaikne koht, millest oleks võinud vaid unistada. See oli päev, mida saab aastaid mälestuses nautida. Kell kuus lahkusin ma Mittenwaldest, selge taeva pühkis terav tuul täiesti puhtaks. Oli selline külm, mis on loomulik ainult veebruaris. Aga nüüd, tõusva päikese säras, need tumedad eendid, millel kasvas kuuski, hallid lubjakivikaljud seal vahel ja nende taga lumised kõrgeimad mäeharjad sügavama taevasina taustal – need olid hunnitud, igavesti vahelduvad pildid.

Scharnitztzi juures jõutakse Tirooli. Piir on suletud valliga, mis paneb oru riivi ja liitub mägedega. See näeb hea välja: ühel pool on kalju kindlustatud, teisel pool kerkib ta püstloodselt kõrgusse. Seefeldist alates muutub tee ikka huvitavamaks ja kui ta siiani Benediktbeuernist peale kerkis aina kõrgemale ning kogu vesi otsis Isari vesikonda, siis nüüd langeb pilk üle ühe mäeselja Inni orgu ja meie ees on Inzing. Päike oli kõrgel ja kuum, ma pidin oma rõivaid vähendama, muutliku ilmaga vahetan ma neid päevas tihti.

Zirli juures viib tee alla Inni orgu. Maastik on kirjeldamatult ilus ja kõrge päikesefluidum tegi selle lausa toredaks. Postipoiss kiirustas rohkem, kui mulle meeldinuks: ta polnud veel missal käinud ja tahtis nüüd seda hardamalt Innsbruckis

teha – oli just maarjapäev. Nüüd raksus tee ikka piki Inni jõge alla, mööda Martini kaljuseinast, järsult langevast tohutu suu-
rest lubjakivikaljust. Sinna kohta, kuhu keiser Maximilian⁶
olevat üles roninud, julgeksin ma küll minna, ja sealt ka tagasi
tulla ilma inglita, olgugi see üks üleannetu ettevõtmine.

Innsbruck asub uhkelt laias lopsakas orus kõrgete kaljude
ja mägede vahel. Esiti tahtsin sinna jääda, aga ei suutnud
rahu leida. Mõnda aega tundsin rõõmu peremehe pojast,
luust ja lihast Söllerist⁷. Nii kohtan ma aeg-ajalt oma ini-
mesi. Maarja sünni pühitsemiseks on kõik end üles ehtinud.
Elutervelt ja õdusalt rändasid nad karjakesi Wiltenisse, püha-
paika, mis jääb linnast veerand tunni tee kaugusele mägede
poole. Kella kahe paiku, kui mu veerev tõld jagas rõõmsat
kirevat tunglust kahte lehte, olid kõik reipas rongkäigus teel.

Innsbruckist kõrgemale minnes muutub kõik aina ilusa-
maks, siin ei piisa ühestki kirjeldusest. Kõige kindlamalt raja-
tud teid pidi tõustakse ülespoole mõnd kuristikku mööda,
mis saadab vett Inni poole ja pakub silmale pidevat vahel-
dust. Kui tee kulgeb kõige järsuma kalju läheduses või on
koguni sellesse raiutud, siis nähakse vastaskülge lauge kal-
lakuna, nii et sellel võib veel kõige kenamalt põldu harida.
Kõrgel ja laial kaldpinnal asuvad põldude ja hekkide vahel
külad, majad, onnid, osmikud, kõik valgeks värvitud. Peagi
muutub see kõik: pruugitav saab aasaks, kuni seegi läheb
kaotsi järsul nõlval.

Oma maailmaloomiseks olen ma mõndagi vallutanud,
kuid ei midagi päris uut ega ootamatut. Olen ka palju unis-
tanud sellest mudelist, millest ma nii kaua räägin ja mille abil
tahaksin nii meelsasti kaemuslikuks teha seda, mis ringleb
minu sees ja mida ma ei saa igapähele looduses olevana silme
ette tuua.

Nüüd läks ikka pimedamaks ja pimedamaks, kõik üksik
läks kaotsi, massiivid muutusid aina suuremaks ja uhkemaks;

lõpuks, kui kõik liikus minu ees üksnes sügava salapildina, nägin ma korraga kuuvalgel jälle kõrgeid lumeharju ja nüüd ootan, et hommik valgustaks seda kaljukuristikku, kus ma olen pitsitatud lõuna ja põhja piirile.

Lisan veel mõned tähelepanekud ilma kohta, mis on mulle ehk just seepärast nii soodus, et pühendan talle nii palju vaatlusi. Tasasel maal saadakse head ja halba ilma juba valmis kujul, mägedes ollakse juures tema tekkimisel. Olen seda nüüd kohanud nii sageli, kui olin reisil, jalutamas, jahil, päevade ja ööde viisi mägimetsades, kaljurahnude vahel, ja siis tuli mulle pähe üks uid, mida ma ei taha ka millekski muuks nimetada, aga millest ma ei pääse valla, nagu ju üldse pääsetakse uidudest kõige vähem vabaks. Ma näen seda kõikjal, nagu oleks see tõde; ja nii tahan ma selle siis ka välja öelda, kuna panen ju niigi nõnda sageli oma sõprade hoolivuse kaalule.

Kui vaadelda mägesid lähemalt või kaugemalt ja näha nende harju kord päikese paistel sätendamas, kord uttu mat-tunult, tormiste pilvede voos, vihmapiiskadest piitsutatuna, lumest kaetuna, siis seostame selle kõik atmosfääriga, sest suudame silmaga väga hästi näha ja haarata selle liikumisi ja muudatusi. Seevastu mäed asuvad meie välise meele ees oma tavapärasel moel liikumatult. Me peame neid surnuks, sest nad on tardunud; me arvame neid olevat tegevusetud, sest nad seisavad paigal. Aga mina ei saa end juba pikemat aega tagasi hoida sellest, et seostada neid muudatusi, mis ilmutavad end atmosfääris, suurelt jaolt mägede seesmise, tasase, salajase toimega. Ma nimelt arvan, et Maa mass üldse ja järelikult ka iseäranis tema esileulatuvad alustoad ei avalda pidevat, püsivat külgetõmbejõudu, vaid et see külgetõmbe-jõud väljendub teatavas pulseerimises, nii et ta seesmiste paratamatute, vahest ka väliselt juhuslike põhjuste tõttu kord kasvab, kord kahaneb. Olgugi kõik muud katsed seda

ostsilleerimist kujutada liiga piiratud või toored, on atmosfäär piisavalt õrn ja avar, et meile neist vaikesetest mõjudest teada anda. Tolle külgetõmbejõu vähimagi muutumise korral teatab vähenenud kaal, kahanenud õhuelastsus meile sellest mõjust. Atmosfäär ei suuda enam kanda temas keemiliselt ja mehaaniliselt jagunenud niiskust: pilved laskuvad madalale, vihma kallab alla, ja vihmavood suunduvad maa poole. Kui aga mäestik suurendab oma raskusjõudu, siis taastatakse peagi õhu elastsus ja sellest tekib kaks tähtsat nähtust. Kord koguvad mäed enda ümber tohutuid pilvemassiive, hoiavad neid paigal ja kinni otsekui teise harjana enda kohal, kuni nad elektrijõudude seesmisest võitlusest määratuna sajavad alla äikese, udu ja vihmana. Ja siis mõjub ülejäänule elastne õhk, olles nüüd võimeline mahutama, hajutama ja töötleva rohkemat vett. Ma nägin päris selgelt ühe säärase pilve otsasaamist; ta rippus õhtupäikese paistel kõige järsuma harja ligi. Pikka-pikkamisi hajusid tema ääred, mõned tupsud tõmmati eemale ja kõrgemale; need kadusid ja nii kadus aegamööda kogu mass ning nähtamatu käsi lausa ketras seda mu silme ees nagu värtnalt maha.

Kui sõbrad peaksid olema muianud rändava ilmavaatleja ja tema kummaliste teooriate üle, siis mõne teise tähelepanekuga annan neile ehk põhjust naerda, sest kuna mu reis oli tegelikult pagu kõigi nende ebameeldivuste eest, mille all olin viiekümne esimesel laiuskraadil kannatanud, siis pean tunnistama, et neljakümne kaheksandal laiuskraadil lootsin astuda tõelisele Goosenimaale⁸. Kuid nagu ma oleks pidanud varem aimama, sain pettumuse osaliseks, sest mitte ainult laiuskraad üksi ei loo kliimat ja ilma, vaid mäeahelikud, eriti need, mis läbistavad maid hommikust õhtu poole. Neis toimuvad ikka suured muudatused ja põhjapoolsematel maadel tuleb selle all kõige rohkem kannatada. Nii paistab, et ka kogu Põhjala jaoks määras kogu suve ilma suur Alpide

ahelik, millel ma neid ridu kirjutan. Viimastel kuudel sadas siin ikka vihma ning edel ja kagu kandsid vihma ikka põhja poole. Itaalias olnud neil ilus ilm ja koguni liiga kuiv.

Nüüd mõni sõna sõltuvast taimeriigist, mis on kõige mitmekülgsemalt tingitud kliimast, mäe kõrgusest, niiskusest. Selleski ei leidnud ma erilisi muudatusi, kuid sain kasu. Õunad ja pirnid ripuvad orus puudel juba tihti enne Innsbrucki, virsikuid ja viinamarju seevastu toovad nad Itaaliast või pigem keskpäevasest Tiroolist. Innsbrucki ümber kasvatavad nad palju maisi ja tatart, mida nimetavad *Blende*'ks. Kõrgemal Brenneris nägin ma esimesi lehiseid, Schönbergi lähistel esimest Alpi seedermandi. Ei tea, kas harfitüdruk oleks siingi küsimusi esitanud?

Taimede suhtes tajun ma veel vägagi oma õpipoisilikkust. Münchenini arvasin tõesti nägevat ainult neid tavalisi. Tõsi küll, mu kiire sõit päeval ja öösel polnud soodne sääraستeks peenemateks tähelepanekuteks. Mul on oma Linné küll kaasas ja tema terminoloogia peas, aga kust peab võtma aja ja rahu analüüsimiseks, mis niigi, nagu ma end tunnen, ei hakka kunagi olema mu tugev külg. Seetõttu teravdan pilku kõige üldise tarbeks ja Walcheni järve ääres esimest emajuurt panin tähele, et olin ka seni leidnud uusi taimi esmalt vee ääres.

Mis veelgi rohkem mu tähelepanu äratas, oli see mõju, mis paistis olevat mäe kõrgusel taimedele. Ma ei leidnud sealt mitte ainult uusi taimi, vaid vanade taimede kasvu muutununa; kui madalamas paigas olid oksad ja varred tugevamad ja priskemad, võrsed asusid rohkem lähestikku ja lehed olid laiad, siis kõrgemal mägedes muutusid oksad ja varred õrnemaks, võrsed nihkusid rohkem lahku, nii et pahlakadel oli suurem vahemaa, ja lehed olid noolekujulisemad. Märkasin seda ühel pajul ja ühel emajuurel ning veendusin selles, et need polnud näiteks erinevad liigid. Ka Walcheni

järve ääres märkasin ma pikemaid ja peenemaid kõrkjaid kui madalmaal.

Need lubjakivi-Alpid, kust ma seni olin läbi käinud, on halli värvi ja ilusa, kummalise, korrapäratu kujuga, isegi kui kalju jaguneb kihistusteks ja rünkadeks. Aga kuna esineb ka kaarjaid kihistusi ja ilmastik mõjutab kaljut ebaühtlaselt, näevad kaljuseinad ja harjad kummalised välja. Seda laadi mäestik kerkib Brennerist kaugele üles välja. Ülemise järve kandis leidsin ma mäestiku muutunud olevat. Tumerohelise ja tumehalli vilgukivi vastu, mida tugevasti läbistas kvarts, toetus siin valge ja tihke lubjakivi, mis üleminekul oli vilgukivijas ja mida esines suurte, ehkki otsatult lõhenenud massidena. Selle kohal leidsin taas vilgukivi, mis aga paistis olevat eelmisest pehmem. Veelgi kõrgemal ilmutab end eriline gneiss või pigem seda laadi graniit, mis lisandub gneissile, nii nagu Elbogeni kandis. Siin ülal, maja vastas, on kalju vilgukivist. Mäelt voolavad veed toovad kaasa ainult seda kivi ja halli lupja.

Mitte kaugel peab olema graniitalus, mille vastu kõik toetub. Kaart näitab, et ma asun tegeliku suure Brenneri küljel, kust ümberringi voolab alla vett.

Välispidiselt sain inimeste kohta nii palju teada, et rahvas on tubli ja sirge olemisega. Kujult jäävad nad omavahel üsna sarnaseks: pruunid avali silmad ja väga hea joonega mustad silmakulmud naistel; meestel seevastu heledad ja laiad kulmud. Meestele annavad rohelised kaabud hallide kaljude vahel rõõmsa väljanägemise. Mehed kannavad neid kas lintide või laiade narmaliste taftist särpidega, mis nõeltega väga kenasti külge kinnitatakse. Igaühel on ka mõni lill või sulg kaabu küljes. Seevastu naised teevad end koledaks valgete puuvillaste lotakate, väga laiade mütsidega, otsekui oleks need meeste lõssis öömütsid. See teeb nad päris võõrapäraseks, sest välismaal kannavad nad rohelisi meestekaabusid, mis istuvad neile väga hästi.